

POZNÁMKY K ZAČLEŇOVÁNÍ PRŮŘEZOVÉHO TÉMATU ENVIRONMENTÁLNÍ VÝCHOVA DO ŠKOLNÍHO VZDĚLÁVACÍHO PROGRAMU

Environmentální výchova jako průřezové téma

Průřezová témata (jedním z nich je právě Environmentální výchova – dále jen EV) jsou již od začátku reformy školských osnov součástí rámcového vzdělávacího programu. Ten je závaznou předlohou pro vznik školních vzdělávacích programů na jednotlivých školách. Obsah environmentální výchovy je svým charakterem průřezový. Spoustu témat pedagogové řešili hned v několika předmětech, například globální problémy lidstva v základech společenských věd, v zeměpisu, někdy i v biologii atp. Žáci tím sice měli možnost se s vzdělávacím obsahem tohoto tématu setkat z různých úhlů pohledu. Často se ovšem spíše stávalo, že se žáci s tématem setkali opakovaně (tj. ve více vyučovacích hodinách), ale v každé z nich do tématu vstupovali znovu od začátku a pouze okrajově. Přes množství hodin strávených s tématem se nedostali ke zkoumání souvislostí a nebyli dostatečně podpořeni v jeho uchopení.

Definování témat, která jsou svým charakterem průřezová, a jejich zpracování do ŠVP dává pedagogům možnost, jak jejich vzdělávací obsah efektivně do výuky začlenit a na jejich realizaci spolupracovat.

Doporučené způsoby začlenění průřezového tématu jsou následující:

- integrace do vyučovacích předmětů; znamená, že jednotlivá témata environmentální výchovy jsou začleněna do jednotlivých vyučovacích předmětů (nejčastěji to bývají tzv. přírodovědné předměty)
- zavedení samostatného vyučovacího předmětu; nabízí školám možnost zabývat se environmentálním obsahem ve zvlášť tomu určeném předmětu (příkladem může být předmět Globální problémy lidstva na druhém stupni základních škol)
- projektová výuka; představuje uskutečnění vybraného environmentálního tématu prostřednictvím projektového vyučování (bývají zařazovány například projektové dny), je často využívána v kombinaci s integrací do předmětů, je nutno podotknout, že se mnohdy vlastně metodicky nejedná o projektovou výuku jako spíše o tematicky zaměřené vyučování s různou organizací výuky

Z uskutečněných rozhovorů na školách zapojených do projektu a i z dalších setkání s pedagogy (Ametyst zajišťoval dva ročníky specializačních studií pro koordinátory EVVO, jejichž náplní byla mimo jiné práce se ŠVP ve věci začlenění EV a tvorba strategického dokumentu k EV) se ukazuje, že většina škol sahá ke kombinaci těchto doporučených způsobů, přičemž se nejčastěji jedná o kombinaci integrace do vyučovacích předmětů a projektové výuky. Podkladem pro realizaci EV bývá „akční plán“ pro daný školní rok, který má různou podobu. Školní vzdělávací program pedagogové ve své praxi spíše nevyužívají.

Předtím než se podíváme na tipy, jak využít pro realizaci průřezového tématu EV metody vyzkoušené v projektu, zamysleme se nad tím, jaké výhody či nevýhody jednotlivé způsoby začlenění průřezových témat mají. Nahlédněme do tabulky, kterou zpracoval na základě svých zkušeností ze základní školy Mgr. Pavel Červený.

Výhody a nevýhody způsobů realizace průřezových témat

Způsob realizace průřezových témat	Výhody nebo příležitosti	Nevýhody nebo ohrožení
Integrace tematických okruhů a témat do předmětů	<ul style="list-style-type: none"> • způsob zpracování (jednoduchost) • názorná mezipředmětovost (úzká souvislost s integrujícím vyučovacím předmětem) 	<ul style="list-style-type: none"> • vykazování výstupů (prokazatelnost) • realizace s pozitivním efektem (podcenění významnosti průřezových témat)
Zavedení samostatného vyučovacího předmětu (Globální výchova, Svět v souvislostech)	<ul style="list-style-type: none"> • vykazování výstupů (prokazatelnost) • vyučovací předmět na úrovni ostatních vyučovacích předmětů 	<ul style="list-style-type: none"> • garant vyučovacího předmětu • týdenní časová dotace • organizace a návaznost tematických okruhů při rozdělení garance vyučovacího předmětu
Projektové vyučování	<ul style="list-style-type: none"> • využití již realizovaných projektů ve školách • podrobné zdokumentování • vykazování výstupů • doplňková funkce projektu pro integraci i samostatný vyučovací předmět • nejvýraznější zpestření života školy 	<ul style="list-style-type: none"> • náplň projektu neodpovídající obsahu průřezových témat • podcenění výstupů z projektu (žáky)

Převzato z článku Mgr. Pavla Červeného: *Jak na průřezová témata.*

Jak je z uvedených výhod a nevýhod patrné, každý ze způsobů je závislý na celé řadě proměnných. Při volbě způsobu je třeba se zamyslet nad personálními kapacitami, zaměřením a charakteristikou školy a rozhodování pro způsob začlenění EV bude zcela individuální.

Proč je užitečné zabývat se školními dokumenty k environmentální výchově?

- každá škola má svůj **školní vzdělávací program**, jehož nedílnou součástí je i průřezové téma Environmentální výchova, škola jeho prostřednictvím informuje rodiče žáků a další zájemce, jakým způsobem se EV zabývá a jakou roli v životě školy hraje, některé školy prezentují EV jako své charakteristické zaměření
- ŠVP může v praxi pedagogům dobře posloužit k tomu, aby vyhodnotili, jak se daří naplňovat stanovené vzdělávací cíle prostřednictvím metod a vzdělávacího obsahu, který zvolili
- **školní program EV** (může být součástí ŠVP nebo jeho přílohou) je dlouhodobý strategický dokument, obsahuje vzdělávací strategie a cíle, zabývá se také materiálním, prostorovým a finančním zajištěním, provozem školy, vzděláváním pedagogů, spoluprací s rodiči a organizacemi atp. v oblasti EV, slouží k prezentaci vize školy v oblasti EV a jako podklad pro krátkodobé plány (na školní rok)
- aktuálním dokumentem pro příslušný školní rok je akční program – **roční školní program EV** – obsahuje již konkrétní výstupy, akce, úkoly pro pedagogy

- ředitelé školy mohou pověřit jednoho (nebo více, například pro každý stupeň základní školy) pedagoga **rolí koordinátora EV**– ten aktualizuje roční školní program EV a sleduje jeho plnění, koordinuje činnost pedagogů v oblasti EV, navazuje spolupráci se subjekty mimo školu, vyhledává příležitosti pro další vzdělávání
- někdy se stává, že je koordinátor EV (či jiný pedagog) „osamělým bojovníkem“ při realizaci EV, jasně začleněný obsah EV ve školních dokumentech mu pomáhá v zapojení ostatních pedagogů, v uskutečnění naplánovaných činností a následné kontrole
- vhodné je zapojit ostatní pedagogy již do plánování akcí, aby si každý našel prostor a způsob zapojení do oblasti EV, který mu vyhovuje
- není účelné naplánovat hromadu akcí (jen proto, že se nám líbí), jejichž realizace je dlouhodobě neudržitelná (třeba vychází z aktuální nabídky zvenčí a finanční podpory), které nemají promyšlené vzdělávací cíle a nenavazují na školní program EV; je vhodnější začít s jednodušším plánem a teprve postupně začleňovat náročnější vyučovací metody jako je např. projektové vyučování
- metodickou podporu učitelům k začleňování environmentálních témat nabízí **doporučené očekávané výstupy** (konkretizují průřezová témata v rámcovém vzdělávacím programu a mají usnadnit integraci témat), tyto výstupy nejsou závazné (jedná se o doporučení), v některých případech může být inspirací i pro způsob, jak výuku uskutečnit (např. „vypráví (napíše) příběh vybraného organismu a porovná jej s životem člověka; vyjádří své stanovisko k smrti či omezení životních potřeb organismu působením člověka“) více viz <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2011/07/DOV-ZV1.pdf>, dokument obsahuje i užitečné odkazy na literaturu

Proč je důležité vytvářet a vyhledávat podnětné prostředí pro environmentální výchovu?

Každý učitel si je vědom toho, že předávání znalostí a podpora žáků v rozvoji jejich schopností a dovedností se mívá účinkem, pokud se tak děje v prostředí, které žáky neinspiruje či dokonce zrcadlí opak toho, co se učitel snaží sdělit. A tak těžko žáky povedeme k třídění odpadu, není-li toto běžnou součástí školního provozu nebo se alespoň společně se žáky nepokusíme, aby se třídění běžnou součástí školy stalo. Proto vám nabízíme několik tipů k prostředí pro EV.

- učebna pro ekologickou výchovu; nejlepší učebnou ekologie je samozřejmě příroda, ovšem má-li učitel možnost zařídit si některou ze tříd jako zázemí pro EV, může tím vytvořit ve škole velmi inspirativní prostor, náměty hledejte na <http://labyrinth.ametyst21.cz> viz sekce Ovoce Labyrintu, informační brožura „Jak vytvořit učebnu EVVO“
- ekologizace školy; tomuto tématu se již řadu let úspěšně věnuje mezinárodní projekt Ekoškola více viz <http://ekovychova.ametyst21.cz/program-ekoskola.html>
- ekologizace obce; žáci se mohou zabývat tím, nakolik ekologicky funguje obec (tvorba ekologické mapy) a sami navrhnout vylepšení, v různých předmětech řeší různé náměty, „ekologizace obce“ může být například tématem pro některý z vyšších ročníků základní školy nebo střední školy, učitelé jednotlivých předmětů na začátku roku obdrží přehled námětů ke zlepšení „ekologie“ obce, zpracování necháme na nich, výstupem může být například prezentace ekologických opatření pro zastupitele obce, více čtěte na stránkách <http://ssr.cestykrajinou.cz/index.html>
- školní zahrada; zahrada je nejbližším přírodním prostorem školy a nabízí učitelům a pedagogům bohaté celoroční využití, je to prostor pro realizaci všech tří doporučených způsobů začlenění průřezového tématu EV, náměty pro tvorbu a využití zahrady najdete na <http://ekovychova.ametyst21.cz/skolni-zahrady.html> nebo <http://www.cestyzahradou.cz>

- obec a její okolí; představuje významný obsah místně zakotveného učení, vychází z myšlenky, že poznání ekologických principů v místě, kde žijí, je základem pro chápání souvislostí v celosvětovém měřítku, příkladem může být projektové vyučování s výstupem „uspořádání školního výletu v duchu šetrné turistiky“, další inspiraci hledejte na stránkách <http://vkod.cestykrajinou.cz/index.html> nebo v brožuře „Moje místo k životu“, kterou najdete na http://labyrint.ametyst21.cz/index.php/ke-staeni/cat_view/46-broury
- příroda jako učebnice; náměty na pozorování okolní přírody čtete v brožurách Pozorování přírody nebo Příroda u dveří naší školy na http://labyrint.ametyst21.cz/index.php/ke-staeni/cat_view/46-broury, inspirujte se také projektem Výpravy do městské divočiny na <http://www.cestykrajinou.cz>

Tipy k začlenění vybraných výukových metod do školního vzdělávacího programu

V projektu Venkovská krajina pod drobnohledem jsme se zabývali třemi vybranými výukovými metodami, místně zakotveným učením, problémovým vyučováním a žákovským portfoliem. Ověřovali jsme jejich využití při realizaci environmentální výchovy, na příkladu tématu krajina. Podrobný popis zmíněných metod najdete v jednotlivých metodických listech. Na tomto místě nabízíme tipy, jakým způsobem můžeme tyto metody k realizaci environmentální výchovy využít a začlenit je do školního vzdělávacího programu (dále jen ŠVP).

Místně zakotvené učení

- jedním z principů místně zakotveného učení (dále jen MZU) je, že jeho obsah vyplývá se stávajících učebních plánů školy, využití této metody nemá sloužit k navržení dalších témat do výuky ale k naplnění stávajícího vzdělávacího obsahu
- cíle MZU obsahují rovněž cíle environmentální výchovy (dále jen EV) a spočívají na principech udržitelného rozvoje, využití metody je tedy pro uskutečnění výuky v oblasti EV vhodné
- principy místně zakotveného učení lze dobře využít v projektovém vyučování (jeden z doporučených způsobů realizace průřezových témat) více viz webové stránky http://labyrint.ametyst21.cz/index.php/ke-staeni/cat_view/38-metodicke-listy
- principy MZU lze dobře využít i pro tzv. tématickou výuku (vybíráme témata, která se již v ŠVP nachází), příkladem tématu může být právě krajina mého domova, jako jednotící prvek tématické výuky využijeme portfolio (žáci si zakládají úkoly z různých předmětů – zde vzniká prostor pro ostatní kolegy, mohou zpracovat ve svém předmětu téma krajiny dle vlastního uvážení, koordinátor EV pouze pro kontrolu vytvoří přehled činností, aby se nepřekrývaly, žáci si prostřednictvím výstupů vytvoří například vlastní regionální učebnici)

Problémové vyučování

- tato metoda je vhodná právě pro přírodovědné předměty, do kterých bývá EV začleněna především (můžeme tedy dobře využít v případě integrace průřezového tématu do předmětů)
- principy problémového vyučování jsou dobrým tréninkem pro projektové vyučování, žáci si na úkolech vytvořených pedagogem vyzkouší postup řešení problému, seznámí se s formulací problému tak, aby se postupně dopracovali k tomu, že budou schopni sami zpracovat a definovat předmět – výstup projektu, více viz <http://ssr.cestykrajinou.cz/metodiky.html>, kapitola Řešíme školní projekt

- badatelské činnosti, které absolvovali žáci čtvrtých ročníků základní školy pod vedením svých spolužáků z druhého stupně, jsme vyzkoušeli a sepsali se ZŠ Dobřany v projektu <http://www.badejmespolu.cz>
- inspiraci pro další badatelské činnosti najdete také v projektu Sdružení Tereza <http://www.projekt3v.cz/>

Žákovské portfolio

Využití žákovského portfolio je podrobně zpracováno v souboru *portfolio_namety_k_vyuziti.pdf*, včetně odkazů na další zdroje informací. Portfolio je vhodné využít v oblasti EV jako hodnotící nástroj nebo k prezentaci činnosti. Každý žák může také do svého portfolio ukládat výstupy z oblasti EV během celé školní docházky.

Autorka: Lenka Prunerová (Občanské sdružení Ametyst)